

ТЭЛЕТЫДЗЕНЬ

Саспелі чарніцы — саспела і жыта

Час жніва, вяселляў і гульняў

Нішка з ежай для жней і ахвярамі багам поля.

Нездарма ў беларускай мове апошні месяц лета атрымаў сваю назву. Гэтая пара спрадвек праходзіць у клопатах пра збор ураджая, яго парадкаванні ў свірнах, у вясёлых забавах. Нярэдка ў гэты час і вяселлі: сем'ям маладых у жніўні працей зладзіць святочны стол і запрасіць як мага больш гасцей, а надвор'е дазваляе бяседзе доўжыцца да самай раніцы.

Каманда праекта «Наперад у мінулае» разам з нашым карэспандэнтам вось ужо цэлы год не толькі занатоўваюць народныя песні, што яшчэ захаваліся ў жывым бытванні, але і прадстаўляюць іх суадносна з каляндарна-абрадавымі традыцыямі пэўнай мясцовасці. І акурат у жніўні мы выходзім на «другое кола»: зноў кіруемся ў вандроўку ў пошуках старадаўніх звычаяў. Гэтым разам завітаем на Піншчыну, у самае сэрца Палесся. Запрашаем гледачоў канала «Беларусь 3» далучацца да нас, бо на працягу месяца раскажам, чым знакавая касавіца ў вёсцы Церабень, як адзначаюць зажынкi ў Ладаражы, што амаль на мяжы з Украінай, і запрасім на малацьбу і вяселле ў Сташаны.

Фальклорны гурт — з царкоўных пеўчых

Вёску Церабень некалі заснавалі браты Завадскія. Яны набылі тут зямлю і пачалі церабіць лес, гэта значыць высякаць дрэвы, каб здабываць драўніну і вызваляць ворыўную зямлю. Адсюль і назва паселішча. Паступова будавалі дамы, побач сяліліся іншыя сем'і, гадавалі свойскую жывёлу, сеялі збожжа. Яшчэ да вайны ў гэтых мясцінах была распаўсюджаная хутарская форма вядзення гаспадаркі, гаспадары сяліліся ў лесе, на палях каля буйных сенакосаў, а ўжо пасля вайны некаторыя хутары зніклі, а некаторыя разрасліся і з цягам часу аб'ядналіся ў вёску. Спачатку тут было толькі 15 дамоў, а ўжо ў 1960—1970-я гады ў Церабні жыло каля 500 чалавек.

Еўдакія Пашыц шмат гадоў працавала ў мясцовай школе настаўніцай. Але вось ужо выйшла на пенсію, аўдавала, але не змагла ўседзец без любімай арганізатарскай справы. Таму разам з сяброўкамі — пеўчымі ў царкве — два гады таму стварыла фальклорны гурт «Церабяначка». У вёсцы сёння няма Дома культуры, дзе спявачкі маглі б гуртавацца, таму часцей за ўсё сустракаюцца на сядзібе лідаркі калектыву. Адсюль і пачынаюць святочныя абыходы вёскі на Тройцу (тут паводле традыцыі прынята прыбіраць і вадзіць «Куста»), Купалле, Каляды. Еўдакія Антонаўна расказвае, што за досыць непрацягла час існавання гурта жанчыны «асвоілі» многія традыцыйныя абрады, іх сталі запрашаць на рэгіянальныя святы і фестывалі. На кожным «Церабяначка» прадстаўляе менавіта мясцовыя песні, звычаі.

На касавіцу ў вёсцы прынята збірацца вялікай грамадой. Тут сенакосы вялікія, сіламі адной сям'і цяжка справіцца, таму талака ствараецца досыць хутка, праца ідзе спарна. Дарэчы, майстэрства касіць прадэманструюць не толькі мужчыны, але і жанчыны: за гады ўдоўства многія звыкліся самастойна спраўляцца з гаспадаркай, хоць сёння гэтыя ўменні многім не так і патрэбныя, больш часу бавяць з дзецьмі і ўнукамі ў гарадах. Аднак старадаўнія завядзёнкi ўсё яшчэ жывуць. Жанчыны зазначаюць:

— Калі прыязджаем на балота грэбсці сена, спачатку хрысцімся і просім у бога дапамогі такімі словамі: гасподзь нябесны, сонейка яснае, дапамажы нам на гэтым полі

На балота (так тут называюць сенакос) на касавіцу ў вёсцы Церабень збіраюцца ўсёй вёскай.

сена ўбраці, каб дажджу не было. Каб паспелі зграбсці і дадому павазіць.

Натуральна, падчас працы, абеду ў полі (а есці на свежым паветры заўсёды смачней) жанчыны спяваюць. Касавіца тым і прывабная, што строга не рэгламентуе рэпертуару спеваў, таму часцей за ўсё над полем гучаць лірычныя пазаабрадавыя песні — менавіта іх часцей за ўсё просіць душа ўлетку.

«Калі добрая доля, стань да шлюбу са мною...»

Тут вас прывітаюць хлебам-соллю. Скажуць, што чуткі пра смерць беларускіх вёсак перабольшаныя, бо жыццё тут віруе, а сам невялікі пасёлак поўніцца скарбамі. Самы вялікі скарб, як вядома, — людзі, таму і ў Сташанах вельмі ганарацца сваім народным фальклорным калектывам «Чабатухі». Яны і прыпеўкі паспяваюць, і вяселле зладзяць у адпаведнасці са старажытнымі палескімі традыцыямі, і невялікую тэатралізаваную пастаноўку натхнёна прадставяць, зацягнуць душэўнае: «Ой, калі ж той вечар, дык павечарэ...» і згадаюць сумную песню пра тое, як «падружка мяне з мілым развела».

«Чабатух» часта запрашаюць на вяселлі, таму яны добра ведаюць, як правесці абрад у адпаведнасці з традыцыямі, што існуюць на Палессі спрадвеку. Напрыклад, калі маладую збіраюцца прыбіраць перад шлюбам, спяваюць песню:

*Сіняя ды валочка каля тыну стаяла,
Каля тыну стаяла на вуліцу паглядала.
Маладая Манечка тую расу збірала*

*Расою ўмывалася
дый да шлюбу сабіралася.*

Ужо прыбраную маладую вядуць да стала, абводзяць яе вакол тры разы пад песню «Брат сястру на пасаг вядзе», дзе ёсць такія словы:

*Дый падай жа мне шубу,
бо я еду да шлюбу,
Да божага дому. Дай божа долю.
Калі добрая доля,
стань да шлюбу са мною.
Калі я не тая — не становіся са мною...*

Затым маладых выпраўляюць у царкву на вячанне, першым павінен ісці жаніх, за ім — нявеста. Звычайна на такое свята збіраецца ўся вёска, таму ў гэты час гучыць песня, што папярэджвае: маладым і ўсёй вясельнай працэсіі на шляху да храма нельга пераходзіць дарогу, бо ў адваротным выпадку шлюб будзе нешчаслівы і працягнецца нядоўга.

«Рыхтуючыся да жніва, прыбіралі ў хаце, выходзячы на поле, адзявалі чыстае адзенне, бралі з сабою нішку — адмыслова падрыхтаваны фартух ці кавалак тканіны, абрус, куды складалі ежу і абрадавыя рэчы, што неслі на поле».

Калі вярнуліся з вячанання, амаль адбылася святочная бяседа, усе наеліся і напіліся, прыходзіць час забіраць маладую ў дом жаніха. Тады спяваюць вось такую песню, якую, думаю, многія пазнаюць па больш сучаснай кампазіцыі «Жар-жар», што выконвае этна-трыя «Тройца»:

*Заграбай мамка жар-жар,
Будзе-будзе дочкі жаль-жаль.
Заграбай мамка попел,
Мы ж тваю дочку схопім.
Схопім ды ручанькамі,
Схопім ды беленькімі.
Павязем вараненькімі.*

А вось калі вяселле скончылася, усе ўжо збіраюцца раз'язджацца па дамах, гасці могуць учыніць гаспадарам шкоду. Зазвычай нехта з іх таемна выходзіць у двор і выпускае з хлява курэй, пеўняў, свіней. У гэты ж час у доме скачуць на лавах, б'юць гаршчок, спяваючы прыпеўкі:

*Мы ж так і не паедзем,
Шкоданы не зробіўшы,
Гаршка не пабіўшы.*

Лічыцца, што лавы трэба паламаць, каб іх больш не маглі выкарыстоўваць у вясельнай бяседзе, а значыць — малады і маладая жылі доўга і разам усё жыццё.

Уставай раненька ды жні да позненька

На самым поўдні Беларусі, у глыбіні Палесся, амаль на мяжы з Украінай, патанае ў зеляніне вёсачка Ладараж. Тут, у сельскім доме фальклору, ужо многа гадоў існуе калектыв «Ладаражаначка». Жанчыны — старэйшыя і маладзейшыя — часта выступаюць на фэстах у Беларусі і за мяжой, прадстаўляючы аўтэнтчныя абрады і песні рэгіёна. Дарэчы,

яны пераняты ад мясцовых жыхарак, носьбітаў фальклору. Тут складана адрозніць, якая песня беларуская, а якая — перанятая ад суседзяў-украінцаў: суседзі навучылі спяваць па-свойму, і мясцовыя жыхары часта наведваліся ў гасці ў суседнія ўкраінскія вёскі, перадавалі ім свае ўменні.

Нам пашанцавала занатаваць адметнасці зажынкавага абраду, што нашы продкі традыцыйна ладзяць перад жнівом. Паводле прыкмет, пачыналі жыта жаць, калі паспявалі ў лесе чарніцы. У гэты час казалі: «Уставай раненька ды жні да позненька». Рыхтуючыся да жніва, прыбіралі ў хаце, выходзячы на поле, адзявалі чыстае адзенне, бралі з сабою нішку — адмыслова падрыхтаваны фартух ці кавалак тканіны, абрус, куды складалі ежу і абрадавыя рэчы, што неслі на поле.

Клалі ў нішку хлеб, загорнуты ў чыстую хустачку, соль, грамнічную свечку, ваду, малако, сала, каўбасу. Грамнічная свечка, хлеб і соль — ахвяра духам поля, нашы продкі верылі, што ў жыцце могуць жыць злыя духі, ведзьмы, якіх трэба было задобрыць падарункамі і «загаварыць» адмысловай замовай. Казалі такія словы: «Стань на шэсць ніў, на тысячу кіп, на тысячу міраў, каб добра было нам жаці, дапамажы нам, божа...» Нішку звязвалі адмысловым чынам, як сумку, навшэвалі на плячо і неслі на поле.

Калі ўсе вясковай грамадой кіраваліся на жніво, сачылі, каб ніхто не перайшоў дарогу і не сапсаваў працу. Прышоўшы на поле, спачатку трэба было павітацца са збожжам і зямлёй, сказаць такія словы: «Добры дзень, ніўка, ядранае жыта, мы да цябе прыйшлі». Перахрысціўшыся, блаславіўшы поле, пачыналі працу.

Першы ўбраны сноп — імянінік — прынята дарыць гаспадару.

Першыя зжатыя каласкі клалі крыж-накрыж як ахвяру дзеля спорнай працы. А першы сноп — яго ў Ладаражы прынята называць «імянінікам» — упрыгожвалі кветкамі, стужкамі, перавязвалі ручніком, наміткай ці кавалкам палатна. «Імянінік» перадавалі на захаванне гаспадару поля. Сноп ставіўся на покуці і знаходзіўся там да Прачыстай, што прыпадае на канец жніўня, фактычна да завяршэння жніва. Ды і потым ад «імянініка» не пазбаўляліся. Яго саломой кармілі свойскую жывёлу, калі яна хварэла, каласкі з яго таксама лічыліся лекавымі. Зерне з «імянініка» асвятлялі ў царкве, ім і пачыналі засяваць поле на наступны год.

Марына ВЕСЯЛУХА.
vesialuha@zviazda.by